

Osmanlı Taşrasında Zirai Üretim: Osmanlı Sipahisi ve Köylüsü

Agricultural Production in the Ottoman Country:
Ottoman Sipahi and Peasant

Mehmet Ali Türkmenoğlu

Dr. Öğretim Üyesi, Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi,
maliturkmenoglu@harran.edu.tr, Orcid ID: 0000-0001-8826-6572

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü – Article Type	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi – Date Received	5 Nisan / April 2021
Kabul Tarihi – Date Accepted	23 Haziran / June 2021
Yayın Tarihi – Date Published	25 Haziran / June 2021
Yayın Sezonu	Nisan – Mayıs– Haziran
Pub Date Season	April – May – June

Atıf / Cite as: Türkmenoğlu, M. A. (2021). Osmanlı Taşrasında Zirai Üretim: Osmanlı Sipahisi ve Köylüsü/ Agricultural Production in the Ottoman Country: Ottoman Sipahi and Peasant. Turkish Academic Research Review, 6 (2), 725-751. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarr/issue/62824/910256>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarr>

Copyright © Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Turkey. All rights reserved.

Osmanlı Taşrasında Zirai Üretim: Osmanlı Sipahisi ve Köylüsü

Mehmet Ali TÜRK MENOĞLU

Öz

Osmanlı Devleti'nde sipahi-köylü ilişkileri her zaman Osmanlı sosyal ve ekonomi tarihi araştırıcılarının incelediği konulardan birisi olmuştur. Ancak arşiv belgelerine dayalı yerli araştırmalar, bu alanda batılılar tarafından yapılanlara kıyasla ihmal edilmiştir. Bu durum yapılan çalışmaların sıklıkla Oryantalist bir bakış açısıyla ele alınması sonucunu doğurmuştur. İşte bu sebeple Osmanlı timar sistemi daima Avrupa feodal düzeniyle karşılaştırılmıştır. Aslında iki sistemin birbirinden farklılığı benzerliğinden çok daha fazladır. Gerçi Avrupa feodal düzeni Osmanlı'daki bir düzenle kıyas edilecek olsa bu şüphesiz timar sistemi olur; ancak bu kıyas Avrupalının gözüyle sistemi anlama çabasından öte gitmez. Kaldı ki bu anlama da çoğu zaman bir yanlış anlama olur. Zira timarın feodaliteyle karşılaştırılmasının sebebi sipahi ile senyörü, köylü ile serfi karşılaştırma ve anlama çabasıdır. Ancak Osmanlı Devleti'nin birçok kurumu gibi temel toprak yönetim ve vergi toplama sistemi olan timar sistemi de kendine özgü ve kaynakları itibariyle de batılı olmaktan çok doğuludur. Gerçekten timar sisteminin kökenlerini kendisinden önce batı toplumlarında yaşanan feodal sistemde değil Abbasilerdeki katia sisteminde veya Seluklulardaki ikta sisteminde aramak daha doğru olur. Bu yapılanmaların ortaya çıktığı her ülkede tabii olarak bu sistemin elemanlarının ilişkileri meselesi de gündeme gelmiş; her ülkenin kendi özel şartları çerçevesinde çok farklı mecalarda seyreden bu ilişki günümüz araştırmacılarının çok ilgisini çeken bir konu olmuştur. Makalede, Osmanlı Devleti örneğinde bu ilişki; vergi veren-toplayan, yöneten-yönetilen şeklinde belirtilmiştir. İstilahtaki adıyla askeri-reaya ilişkisi, nihayet konunun kendi adıyla ifade edecek olursak sipahi-köylü ilişkisi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Tarih, Feodalite, Sipahi, Köylü, Timar, Vergi

Agricultural Production in the Ottoman Country: Ottoman Sipahi and Peasant

Abstract

Sipahi-peasant relations in the Ottoman Empire have always been one of the topics studied by Ottoman social and economic history researchers. However, domestic research based on archival documents has always remained at a negligible rate compared to those made by westerners in this area. This situation has led to the result that the studies are often handled with an Orientalist perspective. For this reason, the Ottoman Timar system has always been compared with the European feudal order. In fact, the two systems differ from each other much more than their similarity. If the European feudal order were to be compared to an order in the Ottoman Empire, this would undoubtedly be the Timar system. Moreover, this understanding is often a misunderstanding and its fundamental points. The reason why timar is compared with Feudality is the effort to compare and understand the sipahi and the senor, the peasant and the serf. However, the Timar system, which is the basic land management and tax collection system, like many institutions of the Ottoman Empire, is more oriental than western in terms of its own and resources.

Indeed, it would be more correct to look for the origins of the Timar system in the katia system in the Abbasids or the ikta system in the Seljuks, not in the feudal system that existed in western societies before it. In fact, aside from the indispensability of tax collection for states, the fact that almost all of the production was agricultural-based in the Middle Ages and the transportation vehicles were very limited and slow in this period, the tax should be collected in kind and spent in the place where it was collected rather than transported. The need to collect the tax in kind and spend it on site has created the need for an organization of tax collectors all over the country. For this reason, whether its name is timar, katia or feudal order, similar structures appeared in all medieval states. In every country where these structures emerged, the relationship of the members of this structure naturally came to the agenda, and this relationship, which takes place in very different channels within the framework of the special conditions of each country, has been a subject of great interest to today's researchers. In the article, in the case of the Ottoman Empire, this relationship, namely the relationship between the taxpayer-collector, or in other words, the relationship between the ruler and the ruled, or the military-reaya relationship in the term, finally, the sipahi-peasant relationship is discussed.

Keywords: Ottoman, History, Feudalism, Sipahi, Villager, Timar, Tax

Structured Abstract

The Ottoman state was initially founded by a conquest, warrior group of "veterans". In the following processes, especially with the increase of the conquest movements, progress was achieved in the military, administrative, economic and social organization processes. The land system, which brings multiple profits from these formations, is important for the Ottoman Empire. Especially in activities such as collecting taxes, training soldiers and being ready for war at any time, ensuring continuity in production, ensuring security and peace and reviving dead and newly conquered regions, the people assigned by the central state played a leading role. The Ottoman State, which is the sole owner of the land ownership, has taken the previous Turkish-Islamic states as an example in this structuring, as in many institutions. In the Ottoman Empire, as seen in other pre-industrial societies, the population increased in the 16th century and the Ottoman administration chose to open its less fertile lands to agriculture so that this situation did not cause any shortage of famine. The method used by the Ottoman elite to demonstrate the positive contribution of intensive working style limiting unemployment is the tax exemption incentives under the name of cheering. While small producers lost their lands and large farms emerged in Europe in the commercial agriculture environment that emerged with the increase of commercial demand for agricultural products, this did not happen in the Ottoman Empire. At this point, the continuation of the independent peasantry, as well as the conscious choice of the Ottoman state, the effect of the persistent resistance of the Ottoman peasants to the savings that could mean intervention in their own lands is also evident. However, ultimately, the villagers' ability to provide this resistance can be explained by the fact that the Ottoman court stood with the villager in the last analysis. Sipahi-peasant relations in the Ottoman Empire have always been one of the topics studied by Ottoman social and economic history researchers. However, domestic research based on archival documents has always remained at a negligible rate compared to those made by westerners in this area. This situation has led to the result that the studies are often handled with an Orientalist perspective. That is why the Ottoman fief system has always been compared to the European feudal order. In fact, the two systems differ from each other much more than their similarity. If the European feudal order were to be compared to an order in the Ottoman Empire, this would undoubtedly be the grooming system, but this comparison would not go beyond an effort to understand

the system from the eyes of the European. Moreover, this understanding is often a misunderstanding and its fundamental points. The reason why the fief is compared with Feudality is the effort to compare and understand the sipahi and the senor, the peasant and the serf. However, the timar system, which is the basic land management and tax collection system, like many institutions of the Ottoman Empire, is more oriental than western in terms of its own and resources. Indeed, it would be more correct to look for the origins of the timar system in the cult system in the Abbasids or the ikta system in the Seljuks, not in the feudal system that lived before it in western societies. In fact, aside from the indispensability of tax collection for states, the fact that almost all of the production in almost all states in the Middle Ages was agricultural and the transportation vehicles were very limited and slow in this period, the tax should be collected in kind and spent in the place where it was collected rather than transported. The need to collect the tax in kind and spend it on site has created the need for an organization of tax collectors all over the country. For this reason, similar structures have emerged in all medieval states, whether the name is timar, katia or feudal order. In every country where these structures emerged, the relationship of the members of this structure naturally came to the agenda and this relationship, which takes place in very different channels within the framework of the special conditions of each country, has been a subject of great interest to today's researchers. In the article, in the example of the Ottoman Empire, this relationship, namely the relationship between the taxpayer-collector, or in other words, the relationship between the ruler and the ruled, or the military-reaya relationship in the term, finally, the sipahi-peasant relationship is discussed.

Keywords: Ottoman, History, Feudalism, Sipahi, Villager, Timar, Tax

Giriş

Osmanlı beyliğinin devlet haline geliş sürecinde ilk yerleşik cemiyetin asıl kitlesini şehirlerde üretim faaliyetlerine katılan şehirliler ile köy denilen küçük yerleşim yerlerindeki çiftçi-köylüler teşkil etmekteydi. Osmanlı ekonomisinin temeli ziraata dayandığı için çiftçi-köylüler sosyal yapıda mühim bir unsurdu. Hatta göçebelerden alınan vergiler bile, yerleşiklerin yararına kullanılmaktaydı. Ziraatla uğraşan bu çiftçi-köylü kesimine reaya deniliyordu.¹

Birçok Avrupalı müsteşrikin yayınlarının etkisiyle İslâm dünyasında da bir feodal dönem olduğu yönünde bir kanaat ilim âleminde oldukça taraftar toplamıştır. Oryantalistlerin orta zaman İslâm tarihine dair neşrettikleri eserler ilim âleminde batı feodalizmine benzer bir İslâm feodalizminden bahsedilmesine yol açmıştır. Ancak İslâm feodalizmiyle uğraşanlar şimdiye kadar sadece toprak meselesi özellikle de askeri timarlarla meşgul oldular.² Geniş bir perspektiften bakıldığında Avrupa'da

¹ Feridun Emecen, *Osmanlılarda Yerleşik Hayat Şehirliler ve Köylüler* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2000), 91-92; Rudi Paul Lindner, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, çev. Müfit Günay (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, Haziran 2000), 119.

² M. Fuat Köprülü, "Orta Zaman Türk-İslâm Feodalizmi", *Bellekten* 5/29, (1943), 320-331; Murat Özyüksel, *Feodalite ve Osmanlı Toplumunu*, 3. Baskı (İstanbul: Der Yayınları, 1997), 178.

var olan sistem ile Osmanlı Devleti'ndeki toprak sistemi arasında idari, adli ve sosyal farklılıkların mevcut olduğu görülür.³

Osmanlı Devleti'nde toprakta devlet mülkiyeti devletin siyasi iktidarının ifadesiydi. Bu yetki toprağın kullanım hakkını üreticilere vermeyi ve toprağın gelirlerinden bazı kesimlerin desteğini sağlamak için onları yararlandırmayı gerektiriyordu. Yeniden üleşim düzeni de denilen, askeri fetih sonrası elde edilenlerin belirli kurumlarca askeri kahramanlık göstermiş savaşı bir guruba dağıtılması bu amaçla gerçekleştirilmekteydi.⁴ Osmanlı Devleti'nin kendisine has bu askeri-idari yapılanmasının etkileri uzun süre Osmanlı egemenliğinde kalan devletlerde Osmanlı egemenliğinden çıkmalarından sonra dahi devam etmiştir.⁵

Makalede Osmanlı tarihi incelemelerinde devlet-köylü ilişkilerine nazaran çok daha az ilgi çekmiş bir konu olan sipahi-köylü ilişkileri ele alınmıştır. Yararlanılan kaynaklardan da anlaşılacağı üzere, konuyla ilgili olarak Halil İnalıcık, Ömer Lütfi Barkan, Feridun Emecen gibi tarihçilerin çalışmaları önem arz etmektedir. Çalışmanın bir bölümünde sipahi ve köylünün birbirlerine ve devlete karşı sorumlulukları, bir bölümünde ise sipahi ve köylünün çatışma alanları ele alınmıştır. Aralarındaki ilişki de arşiv kaynaklarıyla desteklenerek örneklendirilmiştir.

1. Sipahi ve Köylü: Karşılıklı Hakedişler

1. 1. Köylünün Devlete ve Sipahiye Karşı Mükellefiyetleri

Köylüler bir çift öküzle sürülebilecek kadar yeri tapu resmi vererek devletten alırlar. Kendi gelirlerini temin ettikten sonra devletin tayin ettiği vergiyi yani öşürü, devletin askeri ihtiyaçlarını karşılaması sebebiyle geçimini sağlamayı taahhüt ettiği sipahiye verirlerdi. Osmanlı Devleti'nin en kalabalık askeri grubu bu şekilde oluşmuştur.⁶ Sipahinin topladığı en önemli vergi öşürdü.⁷ Tahıl ve sebzelere öşür aynı olarak alınmaktaydı. Bu verginin oranı, toprağın verimine

³ Kral sadece ismen ve tacıyla kraldır. Feodal çağda bütün efendiler aynı zamanda yargıçtır. Ancak ne malikane sahipleri ne de tımarlı sipahiler yargı yetkisine sahiplerdi. Marc Bloch, *Feodal Toplum*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 4. Baskı (Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2005), 225, 311.

⁴ Adem Çaylak, "Osmanlı'da "Yöneten-Yönetilen" İlişkisi: Başlıca Yaklaşımlar ve Şerif Mardin", (Kırıkkale: Kırıkkale Ü. Sos. Bil. Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD Yüksek Lisans Tezi, 1997), 76.

⁵ Mehmet Ziya Kantaş, *Lübnan'da Lise Düzeyinde Okutulan Resmi Tarih Kitabında Türk Tarihi Algısı* (Ankara: Gece Akademi Yayıncılık, Eylül 2019), 31-41.

⁶ Erhan Afyoncu, "Sipahi", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/256-258.

⁷ Öşür, Müslüman halkın ürettiği tarımsal ürünler üzerinden onda bir oranında alınan bir vergidir. Bazı bölgelerde öşürün yerine; salarîye, dimüs gibi kelimeler de kullanılmıştır. Ayrıca salarîye, özellikle Anadolu ve Rumeli'de öşürün tamamlayıcısı olarak toplanan bir vergi olmuştur. Bkz. Ahmet Tabakoğlu, "Öşür", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/100-103; Cengiz Becermen, *Klasik Dönem Osmanlı Vergi Türleri ve Vergi Sistemi*, (Ankara: Vergi Müfettişleri Derneği, 2008), 39-42.

göre mahsülün yarısı ve onda biri olarak değişebilmekte; toplumun genelinden alınmaktadır.⁸ Reaya tahılın nakliyesi ile ambara yerleştirilmesini sağlamak zorundaydı.

Sipahinin toprak üzerindeki haklarından biri boş toprakları sözleşmeyle ve peşin ödenen bir kira “tapu resmi” ile talep eden köylünün tasarrufuna verme yetkisiydi. Köylü toprağı sürekli işlemeyi ve zorunlu vergileri ödemeyi üstlenirdi. Ekinlik, bostan ya da çayır olarak aldığı toprağın kullanımını değiştiremezdi. Arazisindeki boş toprağı bir köylü yerleşmişse sipahi ondan sadece yasal vergileri alabilirdi. Böylece devlet verimliliğı artırmak için tımarına köylü yerleştirerek ekilen toprağı artıran sipahiye ödüllendirirdi.⁹

Sipahi köylünün vergisini tespit için harmanını ölçmeliydi. Köylü sipahi ürünü ölçmeden kaldırıp ambara koyamazdı. Ancak bunu bir haftadan fazla tehir edemezdi. Eğer sipahi bir haftadan fazla gelip ölçmezse köyün imamı, kethüdası ve önde gelenleri ölçüp ambara koyabilirdi.¹⁰

Osmanlı devletinde vergiler üç kategoridir. Rüsümü’l- Örfiye (örfi vergiler)¹¹ Rüsümü’l- Şer’iyye (dini vergiler)¹² ve Avâız-ı Dîvâniyye (olağanüstü vergiler)¹³. Örfi vergiler; çiftler üzerinden alınan vergiler¹⁴, satış ve değirmen resimlerinden oluşmakta iken; dini vergilerin önemlileri öşür, haraç ve cizyedir.¹⁵ Bu vergilerden cizye gibi bazıları devlete ait ise de çoğı ya tamamen tımarlının veya onunla beyinin ortak geliri olur sadece cizye gibi bazıları devlete ait olurdu. Bazı

⁸ İbrahim Solak, *XVI. Asırda Maraş Kazası (1926-1963)*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2014), 140.

⁹ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600*, çev. Ruşen Sezer (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009), 114.

¹⁰ Baki Çakır, *Osmanlı Mukataa Sistemi XVI. XVIII. Yüzyıl* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003), 5.

¹¹ Örfi vergiler, geleneklere göre konmuş ve din ayırımı yapılmaksızın herkesten yerel ve olağanüstü harcamaları temin etmek için toplanan düzensiz vergilerdir. Becermen, *Klasik Dönem Osmanlı Vergi Türleri ve Vergi Sistemi*, 40.

¹² Tekâlif-i şer’iyye olarak da bilinen bu vergiler; zekât, öşür, haraç ve cizyedir. Becermen, *Klasik Dönem Osmanlı Vergi Türleri ve Vergi Sistemi*, 25; M. Macit Kenanoğlu, “*Vergi*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 42/52-58.

¹³ Bu vergi, olağanüstü dönemlerde, tebaaya yüklenen bedeni, mali ve aynı bir vergidir. Avarız-ı divaniye adı ile de anılan bu vergi, devlet giderlerinin ülke nüfusuna tevzii ve bölünmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Halil Sahillioğlu, “*Avâız*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/108-109; Becermen, *Klasik Dönem Osmanlı Vergi Türleri ve Vergi Sistemi*, 72.

¹⁴ Toprağı elinde bulunduran çiftçi işlediğı bu toprağı karşılık kanunnâmelerde “çift resmi, çift hakkı, kulluk akçesi” isimleriyle bilinen belirli nispette bir vergiyi ödemekle mükelleftir. Osmanlılarda çiftçi-köylünün temel vergisi özelliğini taşıyan ve bünyesinde çeşitli yükümlülükleri de barındıran çift resmi ortaya çıkışı, daha sonraki uygulamaları ve miktarı bakımından zaman içerisinde değişiklikler göstermiştir. Feridun Emecen, “*Çift Resmi*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/309-310.

¹⁵ Haraç, devlet tarafından Müslüman olmayanlardan alınan şer’i vergidir. Cizye ise gayrimüslimlerden askerlik görevi karşılığında alınan bir tür baş vergisidir. Becermen, *Klasik Dönem Osmanlı Vergi Türleri ve Vergi Sistemi*, 27-28, 46.

halk kesimlerinin yaptığı hizmetlerle muaf olduğu avarızın ise tamamı timarlıya bırakılmaksızın doğrudan devletçe toplanmaktadır. Reaya özel olarak köylülük statüsünü belirleyen çift resmi gibi vergileri hazineye ya da hazine temsilcisine öderdi.¹⁶ Çünkü reaya sultanın (yani onun adına timar sahibinin) sayılırdı. Ancak sultanın araziye temlik etmesi halinde bu vergileri toplama hakkı mülk sahibine geçerdi. Reayadan bir hane reisi tek bir aileyi geçindirecek bir çiftlikten fazla toprak elinde bulunduramazdı. Ölünce çocukları toprağı ortak işleyebilir fakat bölemezlerdi. Çifti olan köylü sipahiye sekizde bir öşür ve yıllık 22 akçe çift resmi öderdi. Bu resim Bizans zamanında saman, yem, odun ve diğer hizmetler için yükümlü olunan miktarın karşılığıydı.¹⁷

Osmanlı şerhiye sicillerinde bu vergilerin toplanması ile ilgili çok sayıda belge bulmak mümkündür. Mesela Eyüp Mahkemesi kayıtlarında yer alan Alibey Çavuş Köyü ahalisinden sekizde bir öşür ve salariye tahsil olunmasına dair ferman kaydı¹⁸ bu tür emirlere örnek teşkil etmektedir.

Elinde bir çift yeri olan reaya her sene Bursa mud'u¹⁹ ile dört mud ekin ekmek zorundaydı. Ekmediğı her yıl için sipahisine bedel-i öşür olarak 50 akçe öderdi. İki mud ekmiş olsa bedel miktarı 25 akçeye düşerdi. Bu rakama 22 akçelik çift resmi dahil değildi. Çiftine dört mud ekin eken reaya ise serbesttir istediğı işle meşgul olabilirdi. Elinde çift miktarı toprağı olmayan ya da toprağını kiralama usulü başkasına ektiren reaya ise bedel-i öşürden muaf olup sadece çift resmini öderdi. Çiftliğini terk eden reaya ise sipahisine ödemek zorunda olduğu aşar vergisi ve diğer vergilerinin tazmini manasında çift bozan resmi²⁰ ödemek zorundaydı.²¹ Mesela Sarıkavak köylü Hasan'ın vergilerini Sipahi Hasan'a ödemek şartıyla Üsküdar'da ikametine izin verilmişti.²²

¹⁶ Halil İnalçık, "Timar", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/168-173.

¹⁷ Halil İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüşumu", Belleten, XXIII, (1959), 577-594.

¹⁸ *Eyüb Mahkemesi* 90 Numaralı Sicil (H. 1090 - 1091/M. 1679-1680), (İstanbul: İSAM Yayıncılık, 2011), 31/544. Sicilin metni ve transkripsiyonu için bkz. Ek: 1.

¹⁹ Eski bir hacim ölçüsüdür. Nadiren "med" ismiyle anılan bu ölçü birimi Osmanlı öncesi ve sonrasında çeşitlilik arz etmektedir. Cengiz Kallek, "Müd", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/457-459. Tahrir defterlerinde öşürün miktarı müd veya kile gibi ölçü birimleriyle belirtildikten sonra ürünlerin değerleri günün câri fiyatına göre nakdi karşılık olarak da kaydedilmektedir. Bu duruma "Tahrir Kıymeti" de denmektedir. Solak, *XVI. Asırda Maraş Kazası (1926-1963)*, 141.

²⁰ Reaya, toprağını bırakıp başka yere giderse gittiğı yerde yeni bir tahrir defterine kaydedilmedikçe on yıl içinde geri getirilebilir ya da "çiftbozan resmi" adıyla önemli bir vergiyi ödemek zorunda kalırdı. Mehmet Genç, "Osmanlılar", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/525-532.

²¹ Ömer Lütfi Barkan, "Feodal Düzen ve Osmanlı Timarı", *Hacettepe Üniversitesi Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, (Haziran 1973), 307.

²² *Üsküdar Mahkemesi 396 Numaralı Sicil* (H. 1150 - 1151 / M. 1737 - 1738) (İstanbul: Kültür AŞ., 2019), 68/ 122, www.kadisicilleri.org

Bundan başka çiftini terk eden reaya eğer başka bir sipahinin toprağında çalışıyor ya da başka işlerle uğraşıyorsa onun yerini tespit eden sipahinin köylüyü terk ettiği toprağına geri döndürme hakkı vardı.²³ Fakat bunun için köylünün toprağı terkinden itibaren 10 yıldan fazla zaman geçmemiş olması lazımdı. 10 yıldan fazla zaman geçen köylülerden sipahi sadece çift bozan resmi talep edebilir²⁴ ya da köylünün işlediği yeni topraktan kendisi için ikinci bir öşür isteyebilirdi. Eğer reaya toprağı terk ettikten sonra başka bir sipahinin toprağında on yıldan fazla çalışmış²⁵ ise artık yeni sipahiye raiyyet yazılmalıydı. Mesela 23 Zilkade 981 de yer değiştiren reayanın on sene oturduğu sipahi toprağına raiyyet yazılması için Budin beylerbeyine hüküm yazılmıştı.²⁶

Bu resmin miktarı zamanla değişmiş Fatih kanunnamesinde 50 akçe iken XVI. yüzyıl sonunda bazı yerlerde 300 akçe olmuştur. Bu durum bize XVI. yüzyıldan sonra Osmanlı devletindeki reaya aleyhine olan gelişmelerin boyutları ve onların karıştığı isyanların sebepleri hakkında bir fikir verebilir. Çift-bozan resminin bir özelliği seyyid, sipahi-zade, berat sahibi ve asker sınıflarından istenmemesiydi. Onlar ziraatla meşgul oldukları zaman toprağın öşür ve resmini verirler, fakat istedikleri zaman çiftliklerini bozup ziraatla uğraşmaktan vazgeçebilirlerdi. Aynı şekilde hastalıktan, yaşlılıktan ve diğer zorlayıcı sebeplerden dolayı toprağını ekemeyenler de çift-bozan vergisinden muaf olur,²⁷ sipahileri üç yıl ekilmeyen bu tür topraklara el koyup tapu ile başkalarına verebilirdi. Ancak bu konuda da su-i

²³ Örnek bir talep ve uygulanişı için bkz. Osmanlı Arşivi (BOA), *İE., DH.*, No. 2618. Kayserinin Karahisar kazasına bağlı Uluköy ve diğer karyelerden dokuz yüz akçe timar berât-i sultaniyle mutasarrıf olan Ahmed ve Hüseyin adlı kimseler karyelerinin perakende ve perişân hâlde olmasından timarın hasılatının noksân olması karye ahalisinin aslı karyelerine iskan ettirilmesi talebi.

²⁴ Osmanlı Arşivi (BOA), *CT.*, 66. Ze'âmet ve timarın resmi reayalarından diğer kurâ çiftliklerinde mütemekkin olanların avarizhanesine kaydolunmayub ya da on yılı geçmiş olan, buldukları yerde rüsûmatlarının aliverilmesine dâir.

²⁵ Reaya köylülükten çıkmış şehre yerleşmiş ise yine sipahisi takipten men' edilirdi. Mesela 13 Ramazan 1067 tarihli belgede Kolonya köyü sipahisi Yusuf Bey b. Mehmed'in kendi reayasından olduğu iddiasıyla kırk seneden beri İstanbul'da oturan Nikola V. Yani'den vergi alamayacağı kaydedilmişti. *Rumeli Sadâreti Mahkemesi 106 Numaralı Sicil* (H. 1067–1069/ M. 1956–1958), (İstanbul: Kültür AŞ., 2019), 50/138, www.kadisticilleri.org

²⁶ Osmanlı Arşivi (BOA), *Mühimme Defterleri*, No. 23, 348/769.

²⁷ Vergilerden muafiyet ve belli mali kaynaklar üzerinde hak iddia etmek anlamına gelen mali ayrıcalık bazı kişilerin elde ettiği imtiyazın devlet tarafından tanınması demektir. Bu tanınma çoğunlukla devlete hizmet eden kimselere tanınan bir imtiyazdı. Bunlar saray halkının yanı sıra merkezdeki idareciler, ulema yeniçeriler, imparatorluk ordusuna asker sağlamaları karşılığında kendilerine toprak bağışlanan taşra yöneticileri ile köprülerin korunması gibi hizmetlerde istihdam edilen kırsal nüfus idi. Bu sonuncusu hariç hepsi askeri kesimden idi. Sonuncu kesim ise askeri kesime ait olabilecek bir hizmet ifa etmeleri karşılığında bu mazhariyete erişmişlerdi. Bkz. Huricihan İslâmoğlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*, haz. Ayşe Çavdar (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 81.

istimaller olabilmekteydi. Bu durumda merkez kendisine ulaşan şikayetleri değerlendirir yapılan usulsüz uygulamaların geri alınmasını emrederdi.²⁸

Timar sahiplerinin beratlarında kendileri için gelir kaynağı olarak tespit edilmiş vergileri tam olarak tahsil için çift-bozan tazminatına benzer hükümleri koyun ve değirmen sahipleri için ve çeltik ekilen tarlalar için de tatbik ettikleri durumlarla da karşılaşmaktayız. Mesela vergisi defterde sipahiye gelir kaydedilmiş bir değirmenin sahibi değirmenin terk etmek istese sipahisi “değirmen hakkını” ödemeye mecbur edebilmekte veya koyun sahibi ciddi bir sebep olmaksızın koyunlarını satsa kendisine yeniden koyun aldırılıp vergisini ödemeye mecbur edebilirdi. Terk edilen ve harap olan bir sahibinin işletmeye kudreti kalmayan bir değirmen kadı marifetiyle tamir edip işletecek birine sattırılırdı. Yine bir çeltik tarlası bağ veya bahçeye dönüştürülse ve suyu başka amaçla kullanılsa sipahi bu işle öteden beri meşgul olanları toplayıp harap olan çeltik sahalarını ziraata açtırmak için zor kullanabilirdi.²⁹

Osmanlı kanunnamelerinde öncelikle reayanın timar sahiplerine ödemesi gereken vergilerden bahsedilirdi. Tahrir defterlerine göre bunlar öşür, hizmetler ve Pazar rüsumu³⁰ olarak gruplandırılabilir.³¹ Kanunlarda vergileri düzenleyen bölümlerde Müslümanlar ve Hıristiyanlar ayrı ayrı ele alınırdı. Mesela Slav memleketlerinin katılmasından sonra yeni bir örfi vergi ispençe Osmanlı uygulamasına girmiştir ki bu sadece Hıristiyanlara aittir. Çift-Resminin yerini alan ispençe sadece Hıristiyan yetişkin erkeklerin ödediği bir vergidir ve 25 akçe olan bu vergiyi ödeyenler çift-resmi ödemezler. Bu Sırp köylüsü için bir imkândır; çünkü Osmanlıdan önce Sırp Duşan kanununa göre köylü pronija sahibi için haftada iki gün çalışır, bir gün bağda hizmet eder, bir gün de ot biçerdi. Bundan başka yıllık 1 hyperper (Bizans altını) vergi verirdi ki zaten 1 hyperper 25 Osmanlı akçesiydi. İşte senede bir verilen bu vergi ispençenin menşei olmalıdır.³²

Başlangıçta örfi-sultani vergiler fethedilen halkların fetihten önce ödedikleri vergilerden ibaretti. Osmanlılar sorup-soruşturmak ve fetih öncesi kanunlar ile defterleri karıştırmak suretiyle tespit etikleri vergileri kendi rejimlerine açıkça aykırı olanlar hariç aynen devam ettirdiler. Bu vergilerin birçoğu köylülerin yerel bey veya senyörlerine karşı feodal angarya yükümlülüklerinin parasal karşılığı idi. Bu gibi vergiler açısından Osmanlı devletinin genel politikası angarya emek

²⁸ Örnek bir hüküm için bkz. Osmanlı Arşivi (BOA), *Mühimme Defterleri*, No. 23, 80/161.

²⁹ Becermen, *Klasik Dönem Osmanlı Vergi Türleri ve Vergi Sistemi*, 19-20, 32.

³⁰ Bu vergi Osmanlı şehir, kasaba, panayır ve pazar yerlerine getirilen ve alım satıma konu olan mallardan alınmaktaydı. Becermen, *Klasik Dönem Osmanlı Vergi Türleri ve Vergi Sistemi*, 62.

³¹ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunda Klasik Çağ 1300-1600*, 78-80.

³² İnalçık, “*Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü*”, 602-608.

hizmetleri ile örfi resimleri nakde çevirmekti. Bu, Balkanlarda yerel feodal otoritelerin yerini alan güçlü merkezîyetçi bir imparatorluk için gerekli bir politikaydı. Ancak ekonomik gelişme düzeyinin yeterli olmaması sonucu sipahiye ev yapmak, otunu biçmek ve ambarlamak, öşrünü en yakın pazara taşımak yakacak odununu temin etmek ve nihayet doğrudan sipahiye ait arazide angarya çalışmak gibi bir kısım hizmetler ister-istemez muhafaza edildi. Osmanlı öncesi feodal uygulamalardan devralınan bu emek hizmetleri askeri sınıf mensuplarını askeri olamayan uğraşlardan kurtarmak için zorunlu görülen angaryalar olarak Osmanlı rejiminde de sürüp gitti. Bu hizmetlerin hepsine birden kulluk denirdi. Bu ifade bağımlı köylü olan reayanın yükümlü olduğu resimler anlamına gelir. Yoksa Osmanlı devletinde reaya köle değildir.³³

Bizans İmparatorluğu ve Balkan devletlerinde köylüler tarım vergisiyle beraber sipahilerine yılda bir araba odun ve yarım araba saman vermekle de yükümlüydü. Osmanlı Devleti bu vergileri genelde nakde çift resmine çevirmeyi tercih etti. Osmanlı kanunu angarya iş ve hizmetlere ilke olarak karşıdır. Olağanüstü hallerde dahi tercih edilen bunların paraya çevrilmesidir. Bu feodal hizmetler sisteminden daha az yolsuzluğa açık bir vergi sistemi demektir. Olağanüstü zahire vergisi ve angarya yalnız devlet yararının zaruri olduğu durumda ve sultanın özel izniyle uygulanırdı. Bunun dışında timar sahipleri kendi kişisel kullanımları için köylüye erzak ve malzeme temin etmelerini emretme hakkına sahip değillerdi. Köylüleri tarafından kanun gereği kendilerine teslim edilen hububat ve gıda malzemeleri dışında ihtiyaç duydukları şeyleri köylüden para ile temin etmek zorundaydılar. Bu kurallar askeri sınıfın köylüyü sömürmesini önleme amacını güdüyordu.³⁴

Osmanlı Devleti kişilerin yerel büyüklere bağımlılığı ve onlara angarya hizmetlerinin kaldırılmasını vergi kanunlarında temel yapmıştır. Kanunlarda köylünün yükümlülüğü olarak öşrünü sipahi için en yakın pazara götürmek ve ona bir ambar yapmaktan başka bir yükümlülük zikredilmez. Fakat yine de vergi kanunlarında yukarıda gördüğümüz gibi yıkılan devletlerin miras kalan kanunlarının yeri vardır. Hatta çoğu zaman örfi kanunlar onların mirasıdır. Bu durum ülkede farklı kanunlar olabileceğini akla getirmektedir ki bu doğrudur. Osmanlı Devleti'nde her sancağın ayrı kanunnamesi olabilirdi. Sadece ceza kanunnamesi tektir. Bu İslâm

³³ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, çev. Halil Bertay (İstanbul, Eren Yayıncılık, 2000), 1/110.

³⁴ Halil İnalçık, *Osmanlı Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev. Ayşe Bertay vd. (İstanbul, Eren Yayıncılık, 2004), 2/596; a.mlf., *Osmanlı İmparatorluğunda Klasik Çağ 1300-1600*, 80, 112.

hukukunun genel ceza anlayışından doğar ve imparatorlukta Müslim ve gayrimüslim herkes bu konuda eşit ve aynı kanuna tabidir.³⁵

Ceza hukukundaki teklığın yanında Osmanlı köylü sınıfı içinde hukuki statü farklılıkları vardır. Osmanlı hukuku köylüleri bir ya da yarım çifti olanlar diye ayırmış, az topraklıları da evlilik durumuna göre sınıflandırmıştır. Genellikle ırgatlık yapan topraksızları da kayda geçirmiş ve öşürlerini timar sahibine ödemesini istemiştir. Yani Osmanlı Devleti köylü emeğini vergilendirilebilir sayıyordu. Kısaca devlet topraksız köylünün de hayatını kazanabileceğini var sayar onu da vergiden hariç tutmazdı. Köylüden alınan vergiler devletin en önemli gelir kaynağıydı. Daha önemlisi devlet köylü üreticinin varlığını koruyarak adaletin mercei ve nizam-ı âlemin koruyucusu olma işlevini de yerine getiriyordu.³⁶

Osmanlı vergilerinin oranı ise daha önceki dönemlerle kıyas edilemeyecek kadar makuldü. XV. yüzyıl sonlarında bir altına eşit olan bu miktar yetişkin bir erkeğin el emeği ile kazandığının yaklaşık %10-14'ü kadardı. Bu ırgatlar aynı yerde üç yıl kalırlarsa o timarın reayası olarak kabul edilmişlerdir.

Sipahi köyde oturur, ancak tarımla uğraşmazdı. Onun köyde yaşamasını mümkün kılmak için kanun köylüye birtakım hizmetler yüklemişti. Bunların önemlileri sipahiye köyde bir ev yapmak ve öşürünü koyacağı bir de ambar inşa etmektir. Bundan başka ürününü ambara ya da bir günlük mesafedeki pazara taşımak da köylünün vazifesiydi. Ayrıca sipahinin çayırındaki otları biçmeye de katılırlar ancak onları taşımakla yükümlü olmazlardı. Bunlardan başka sipahi başka köyden gelmişse onu üç güne kadar konuk etmek ve atına bakmak da gerekirdi. Aslında devlete karşı yükümlülüklerinin bir kısmını veya tamamını bedenen çalışarak ifa etmek şeklinde tanımlayabileceğimiz emek hizmetleri³⁷ Osmanlılardan önce de var olmuştu. Süvari birlikleri olan sipahinin varlığını devam ettirmesi seferde sultana hizmetinin devamı ya da tarımı ve köylüyü çapulculardan koruması için, sipahiye yiyecek ve barınak, hayvanı için de ahır ve ot temini ile hayvanının bakım hizmetleri zorunlu olarak görülür ve Osmanlı devletince de sürdürülürdü.³⁸ Bu konuda köylünün yapması gereken hizmetlerden kaçınması durumuna karşı emirler yayınlanır, tembihler yapılırdı. Mesela 23 Ramazan 981 tarihli emirde Hırsova Kazasının Noyluk köyü halkının “*hepimiz güherçileciyiz muafiz*” diyerek iki senelik toprak sahiplerine mahsullerinden vermekten imtina ettiklerinden bahisle konunun

³⁵ Halil İncelik, “*Adaletname*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/346-347; a.mlf., *Devlet-i Âliyye (Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I)*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, Ekim 2009), 234-236.

³⁶ İslamoğlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*, 149.

³⁷ Vergi mükellefiyetinde emek hizmetlerinin tahlili için bkz. Cengiz Becermen, *Klasik Dönem Osmanlı Vergi Türleri ve Vergi Sistemi*, Ankara: Vergi Müfettişleri Derneği, 2008.

³⁸ İncelik, *Osmanlı İmparatorluğunda Klasik Çağ 1300-1600*, 116.

hassasiyetle tetkiki ve gereğinin yapılması için sipahinin talebi mahallin kadısına havale edilmişti.³⁹

Köylülerden hizmet olarak istihkâmlar ve diğer inşaat işleri ile orduya besin maddeleri ve hayvan yemi ve bunların nakliyesi de talep edilirdi. Genelde avarız usulü yapılan bu hizmetlerin bazılarının ücret karşılığı yapıldığı da olurdu. Ancak köylü bunların ücret karşılığı yapılmasına hiçbir zaman sıcak bakmamıştır. Çünkü ücretler genelde piyasa fiyatlarının çok altında olurdu.⁴⁰

Sipahiye bayramlarda hediye vermekte kanunda yer alan müsaade edilmiş bir gelenektir. Ancak sipahi toprağında çalışma diye bir kural yoktu. Bu durum bir gelenek olarak bazı yerlerde sürdürülmüştür.

Osmanlılarda ticaret hayatı her zaman canlı bir şekilde sürmüştür. Çünkü köylülerin elindeki artı ürünü nakde çevirmeye her zaman ihtiyaçları vardı. Her şeyden önce bazı vergileri nakden ödemeleri gerekiyordu. Mesela Kovan⁴¹, Değirmen⁴², Koyun⁴³ ve Evlilik vergileri ile çift resmi nakit tahsil edilmekte idi. Yine aynı şekilde para cezaları da nakit alınır. Diğer taraftan timar sahipleri de at ve silah almak için topladıkları aynı verginin bir kısmını satmak zorundaydı. Çünkü timarlarında belirli sayıda asker beslemek, giydirmek, silahlandırmak ve çağrıldığında orduya katılmalarını sağlayacak masraflarını yapmak onları önemli miktarda nakit paraya ihtiyaçlı kılıyordu. Diğer taraftan önemli miktarda olan kapı halklarının masraflarını karşılamak ve temsil giderlerinin yanında misafirperverliklerini de yerine getirebilecekleri düzeyde bir gelire sahip oldukları düşünülebilir ki buradan anlaşılan gelirleri oldukça iyi olmalıydı. Yine bu sebepten ortalamanın üzerinde bir hayat yaşadıkları da düşünülebilir.⁴⁴

Saray ve ordunun ihtiyaçları için devletin ortakçı kullar kullandığı da olurdu. Bunlar kendileri gibi olmayanlarla evlenemez, ürettiklerinin yarısını da devlete verirlerdi. Durumları Avrupa serflerine⁴⁵ benzeyen ortakçı kullar ayrı bir

³⁹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Mühimme Defterleri*, No. 23, 253/529.

⁴⁰ İnalçık, *Osmanlı Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, 2/661.

⁴¹ Osmanlı kanunnamelerinde kovan vergisi, resm-i küvvere, zenbur resmi ve öşr-i asel gibi isimlerle bilinen bu vergi, halkın ürettiği baldan alınmaktaydı. Bu vergi, bazı bölgelerde aynı, bazı bölgelerde ise nakdi öşür olarak akçe türünden alınmıyordu. Tabakoğlu, “*Öşür*”, 34/100-103; Becermen, *Klasik Dönem Osmanlı Vergi Türleri ve Vergi Sistemi*, 43-44.

⁴² Resm-i Asiyab: Değirmen vergisi olarak da bilinen bu vergi, su veya rüzgar ile çalışan un değirmenleri ile zeytinyağı üreticilerinden alınmaktaydı. Becermen, *Klasik Dönem Osmanlı Vergi Türleri ve Vergi Sistemi*, 32.

⁴³ Osmanlı Devleti’nde koyun besleyenlerden alınan vergidir. Tufan Gündüz, “*Konar Göçer*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26/161-163; Becermen, *Klasik Dönem Osmanlı Vergi Türleri ve Vergi Sistemi*, 50-52.

⁴⁴ İslâmoğlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*, 150.

⁴⁵ Ortaçağ Avrupa’sında yer alan serfler, toprağa bağlı köylülerdir. Feodal dönemde serfsiz toprağın pek bir önemi yoktur. Bkz. Pınar Ülgen, “*Ortaçağ Avrupasında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış*”, *Mukaddime*, S.1, (2010), 3, 10.

sınıf idi. Bunlar sultan ve yönetici sınıfların mülk topraklarında çalıştırdıkları köleler veya savaş esirleri idi. Mülk sahipleri tarım işçisi olarak tahrir defterine kayıtlı reayayı çalıştıramayacağı için kayda geçmeyen reayayı toprağına çekmeye veya köle satın alarak çalıştırma yoluna giderlerdi. Yönetici sınıfa ait mülklerin çoğı böyle kurulmuştur. Mesela Yunan köylüleri genellikle ortakçılık yapar ve toprağıın kalitesiyle tarım aletlerinin ne kadarını ağanın temin ettiğıine bağılı olarak ürünün üçte ikisi ilâ üçte biri arasındaki bir oranını Türk ağaya teslim ederlerdi. Nitekim Selanik sancağıında bir timarın bir hissesinin Selanik'teki iki kaleye ok yayları temin etmeleri karşılığında münasip olan bir kişiye verilmesi için mahalline emir yazılmıştı.⁴⁶

Gayrimüslim Yunan köylüleri de diğere bölge köylüleri gibi vergilerinden cemaat olarak birlikte sorumlu idi. Vergileri ödeyemediklerinde faizle borç alırlar. Bu durumda çoğı zaman baş edemedikleri faiz borçları sebebiyle topraklarını kaybetmeleri sonucunu doğururdu. Bu sebeple XVI. yüzyıldan itibaren reaya olmuşlardır.⁴⁷

Bu durum sadece Osmanlı köylüsü veya Osmanlı hâkimiyetine giren tebaa için geçerli değildir. Mesela Sırp köylüleri de 1739'dan sonraki Osmanlıların Belgrad'ı fethinden sonra köylülerin durumu hakkındaki Sırp Vuk Karaduc'in bıraktığı tasvire göre hemen benzer şartlardadır. Buna göre ağa tahılın dokuzda birini alır, ayrıca ağaya hane başı beş okka bezelye ve bir tulum tereyağı verilir, buna ek olarak yazın tarlasında çalışılırdı. Bu çalışma önceleri sadece Pazar günü iken sonraları başka günler de çalışılır olmuştu. Ayrıca köylü, ağanın odun kesip taşımak gibi bir şeye ihtiyacı olduğunda o işte ona yardım etmek zorundadır.

1.2. Sipahinin Devlete ve Köylüye Karşı Mükellefiyetleri

Osmanlı'da tımar, tasarruf eden şahsın görevine ve gelirine göre çeşitli guruplara ayrılmakta ve bunların genelini de sipahi tımarları oluşturmaktadır. Sipahi tımarlarının dışında; mülk, akıncı, piyade, müselleme, yörük, canbaz, garip, kale muhafızları, hassa av ve kuşçu, at çeken, münâvebe ashâb-ı derek, yurtluk ve tekâüd tımarları da yer almaktadır.⁴⁸ Osmanlı Devleti'nde sipahinin en önemli asli görevi her yıl sefere katılmak zorunda oluşuydu. Herhangi bir gelir kademesinde bulunan sipahinin harbe gelirken getirmesi gereken silah, zırh, çadır, gulam⁴⁹ ve cebelülerin⁵⁰

⁴⁶ İlgili kayıt için bkz. Osmanlı Arşivi (BOA), *Mühimme Defterleri*, No. 23, 259/542.

⁴⁷ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, 117.

⁴⁸ Solak, *XVI. Asırda Maraş Kazası (1926-1963)*, 197.

⁴⁹ Bu kelimenin, yaya veya atlı Kapıkulu Ocakları askerlerinden Enderun, Bîrun gibi sarayın erkek hizmetkârlarına kadar çok yaygın bir kullanım alanı vardır. 17. yüzyılda devşirme usulünün gevşemesine paralel olarak gulâm (gılman) sistemi de bozulmaya başlamıştır.

nev'i ve sayısı en ufak teferruatına kadar belirlenmiş idi. Sipahi tüm teçhizatıyla savaştan önce beylerbeyi tarafından teftiştan geçirilir ve kusurlu görülenlerin ellerinden timarları alınır. Mesela böyle bir tetkikte ihmali görülen sipahiler hakkında, Divân-ı Hümâyün'da devlet idaresi tarafından, Karaman Beylerbeyi ve Konya Kadısına hüküm yazdırılmıştı.⁵¹ Timarını terk eden, seferde orduya katılmayan, askerden kaçan, gerekli teçhizatını yanında bulundurmayan ya da teftişlerde bulunmayan her timarlı subaşı bile olsa timarını kaybederdi. Bazı fevkalade hallerde ise sefere katılmayan sipahilere azledilmek ve tazminat ödemenin yanında hakarete uğramak hatta idam cezalarının verildiği de olurdu.

Zamanla sipahiler savaş için faydalı olma vasıflarını kaybedip istenilen evsafa ücretli asker toplamanın mümkün olması nedeniyle devlet sipahileri zorla askere sevk etmekten vazgeçerek onları yerlerinde bırakmış ve bedel akçesi toplamaya başlamıştır.⁵²

Devlet sipahiye kendisinin ve hayvanlarının ihtiyaçları için bir çift öküzün sürebileceği kadar ve verimlilik durumuna göre 60-150 dönüm arası bir "çift" ya da bağ veya bahçe tahsis ederdi. Yani sipahi her ne kadar toprağın sahibi (sâhib-i arz) ismini taşısa da Osmanlı devletinde toprağın sahibi devletti. Sipahi tümü devlete ait olan topraklardan kendisine tahsis edilen toprağın mutasarrıfı kalanın yani köylünün elinde olanının ise denetleyicisi konumdaydı. Anlaşıldığı gibi köylünün elindeki toprağa müdahale edemez, tasarruf edemez sadece kendisine tahsisi yapılan vergileri toplardı. Zaten XVI. yüzyılda sipahi çiftlikleri de toptan köylülere verilmiş ve sipahi tamamen devletin toprak yasalarını uygulayan bir görevli konumuna gelmiştir.⁵³

Ancak sipahi sadece tapu vergileri, resm-i çift, koyun ve evlilik vergileri ile cezaları devlet adına topluyordu. Fakat ne malikane⁵⁴ sahipleri ne de timarlı sipahiler yargı yetkisine sahiplerdi. Yargı yetkisi tamamen merkezden atanan kadıların elindeydi. Genel olarak timar ve yargı sistemlerinin yaygınlaştırılıp kadıların atanmasıyla merkezî yönetim toprak sahipleri ile köylü arasındaki ilişkilere doğrudan müdahale imkanı sağlamıştır. Timarlı sipahi malikane sahibinin toprağını

Abdulkadir Özcan, "Gulâm", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/184.

⁵⁰ Osmanlılar'da timar sahiplerinin sefere götürmekle yükümlü oldukları tam teçhizatlı asker. Feridun Emecen, "Cebelü", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/188-189.

⁵¹ İlgili kayıt için bkz. Osmanlı Arşivi (BOA), *Mühimme Defterleri*, No. 23, 277/589.

⁵² Alaattin Aköz, *Sürü Peşinde Saban İzinde (Osmanlı Devletinde Konargöçerler ve Köylüler)*, (Konya: Palet Yayınları, 2014), 241.

⁵³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi (Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan İstanbul'un Fethine Kadar)*, (Ankara: TTK Yayınları, 1982), 507-518; Afyoncu, "Sipahi", 256-258; İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunda Klasik Çağ 1300-1600*, 115; a.mlf., "Timar", 168-173.

⁵⁴ Osmanlı maliyesinde vergi iltizam sisteminin 1695'ten Tanzimat'a değin uygulanan özel bir türüdür. Mehmet Genç, "Mâlikâne", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27/516-518.

dolaysız olarak denetliyordu. Böyle bir denetim vakıf topraklar için söz konusu değildi.⁵⁵

Fakat miri topraklarda görülenin aksine malikane sahipleri topraklarını satabiliyor, vakfa dönüştürebiliyor, varisleri arasında paylaşırabiliyorlardı. Bu tür işlemlerin kazasker tarafından onaylanması zorunluluğu ise merkezi devletin malikane sahiplerinin ellerinde arazi toplanmasını engellemeye çalıştığını göstermektedir.⁵⁶

Sipahi devlet görevlisi olarak geçimini temin edip sefer masraflarını çıkarabileceği çoğu aynı olarak topladığı vergilerle geçinir ve köyde ikamet ederdi. Köyde sipahinin devlete karşı başlıca sorumluluğu çift-hane sistemini korumaya yönelik kanunları uygulamak ve devamlı kontrol sağlamaktır. Genel olarak her köyde devletin bu şekilde bir temsilcisi bulunur ve bu temsilci devlete karşı sefere katılma ve asker besleme bunun yanında köylüye karşı da onu koruma görevi yerine getirirdi. Bu sebeple para ekonomisinin geri olduğu Klasik dönemde köylüden aynen tahsil olunan ürün vergilerinin köylere yerleştirilen sipahilere tahsisi şarttı. Çünkü klasik dönemde devletin asıl ordusu zırhlı süvariler olan sipahilerdi.⁵⁷

Timar sahibi bazen sahib-i arz ismini de taşımış olmasına rağmen ne timarı dâhilindeki topraklara ne de bu toprakları işleyen köylünün toprak sahibine (sahib-i arz'a) ve devlete ödediği vergilerin mülkiyetine sahip değildi. Ancak muayyen hizmetleri yapması karşılığında devlete ait vergileri kendi nam ve hesabına toplama ayrıcalığından faydalanabilirdi. Bu faydalanma bir nevi maaş ödemesi tarzındaydı. Gerçi ölen timar sahibinin oğullarından bir ya da birkaçının babalarının timarına tasarruf etme yetkisi alması yaygın bir uygulama ise de bunun kesinlik arz etmemesi bir yana devlet ölen timar sahibinden beklediği hizmetleri bu sefer de oğlundan bekliyordu.⁵⁸ Diğer taraftan bu konuda da birtakım usulsüzlükler de olabilmekteydi. Devlet bu usulsüzlükleri tespit ettiğinde telafisi yoluna gidebiliyordu. Mesela Malta seferinde ölen Mustafa'nın timarı yalancı şahitler ile oğludur diye tanımlanan bir başkasına tevcih edilmişti. Durumun tespiti üzerine bu tevcih iptal olunup mezkur timar solaklara, yeniçerilere ve yayabaşılara yeniden tevcih edilmişti.⁵⁹

Osmanlı Devleti'nde vergi toplayıcılarının birbirleri arasında da çeşitli dönemlerde farklılıklar mevcut olmuştur. Mesela. I. Ahmet tahta çıktığında

⁵⁵ İslamoğlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*, 146-147.

⁵⁶ Genç, "Mâlikâne", 27/516-518.

⁵⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi (Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan İstanbul'un Fethine Kadar)*, 507-518; Afyoncu, "Sipahi", 256-258; İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunda Klasik Çağ 1300-1600*, 115; a.m.f., "Timar", 168-173.

⁵⁸ Barkan, "Feodal Düzen ve Osmanlı Timarı", 295; Aköz, *Sürü Peşinde Saban İzinde (Osmanlı Devletinde Konargöçerler ve Köylüler)*, 242.

⁵⁹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Mühimme Defterleri*, No. 23, 219/466.

hizmetler yalnız mülazımlara dağıtılmış bunun üzerine sipahiler gulamiyenin (kulluk vergileri) yalnız mülazımlara değil eşit olarak bütün sipahilere dağıtılmasını istemiş, Veziriazam Ali Paşa da bütün sipahilere dağıtmıştı.⁶⁰

Emek hizmetleri ise hazineye önemli bir gelir kaynağı oluşturmak için genellikle nakde çevrilmişti. Böylece sipahinin kolayca su-i istimal edebileceği kişisel hizmetler kaldırılmış oluyordu. Çift resminin nakit olarak ödenmesiyle sipahinin uzak diyarlara düzenlenen seferlerdeki masraflarının karşılanması amaçlanır, bu durum devlet hazinesinin yükünü hafifletirdi. Zaten gelirlerin yarısı timar ve ulufe olarak asker maaşlarına gitmekte, yine kalanın da önemli bir kısmı asker ve saray giderlerine harcanmaktadır. Kısacası timar; devletin askeri ve idari teşkilatlanmasının, köylü-çiftçi statülerinin belirlenmesinin yanında ekonomide de belirleyici unsur olmuştur.⁶¹

2. Sipahi-Köylü Mücadelesi: Mücadele Sahası, Yöntemleri ve Savunma

2.1. Sipahinin Köylüye Angaryaları

Osmanlı idaresi sipahiye, köyde reaya ve toprak üzerinde bazı kanuni haklar tanımıştır. Bu haklar şunlardır: Reaya köyde sipahinin aşar payını (öşrünü) ambara kadar taşımak zorundadır. Ayrıca bu mahsulü en yakın pazara kadar da taşıyacaktır. Ancak bu taşıma işi bir günlük yolu aşamamalıdır. Fakat mahsul o yıl yakındaki değil de daha uzaktaki pazarda daha çok para ediyorsa sipahi köylüye mahsulü uzak pazara taşıtmak konusunda ısrar edebiliyordu.⁶²

Reaya ayrıca sipahi için ot biçmek zorundadır. Ancak bu otun taşınması kanunda tanınmamıştır. Bütün bu sınırlamalara rağmen sipahinin köylünün hayvanını ve arabasını kendi hizmeti için kullanması her zaman şikâyet konusu olmuştur.⁶³

Köylünün bir diğer angaryası da köyde sipahi için ev ve ambar yapma zorunluluğudur. Reaya bunun dışında köye her gelen sipahi için yeni bir ev ya da başka bir yapı yapmaya zorlanamazken bu kural da ihlal edilmiş, her yeni gelen sipahinin köylüden kendisine yeni ev veya ambar yapmasını istemesi sıklıkla gördüğümüz çatışma konuları olmuştur.⁶⁴ Ancak reaya için asıl angarya sipahiye ait hassa toprak üzerinde çalışma zorunluluğudur. Sipahiye doğrudan tasarrufu için verilen hassa çiftlik ya da hassa bağ veya hassa bahçe bu angaryayı zorunlu kılıyordu. Ancak devlet buna bir sınır getirmiş ve yılda üç günle sınırlandırmıştır.

⁶⁰ Çakır, *Osmanlı Mukataa Sistemi XVI. XVIII Yüzyıl*, 49.

⁶¹ Halil İnalçık, "Timar", 168-173.

⁶² Halil İnalçık, "Adaletname", 146-147.

⁶³ Becermen, *Klasik Dönem Osmanlı Vergi Türleri ve Vergi Sistemi*, 29-30.

⁶⁴ Aköz, *Sürü Peşinde Saban İzinde (Osmanlı Devletinde Konargöçerler ve Köylüler)*, 244.

Daha sonra Osmanlı kanun koyucusu bu angaryayı yıllık üç akçe bedelle kaldırmayı denemişse de şartlar bu âdetin devamını zorlamış görünmektedir. Nihayet XVI. yüzyılda birçok hassa toprakların reayaya kiralanması uygulamasına geçilmesiyle birlikte bu angarya hizmeti bir resim uygulaması karşılığında kalkmıştır.⁶⁵

Tabii ki her şey arzu edildiği gibi gitmiyordu. Diğer birçok Osmanlı Kurumu gibi timar sistemi de III. Murad döneminden itibaren bozulmaya başladı. Dirliklerin parayla alınıp-verilmesi sonucu timar sahiplerinin davranışlarında büyük değişiklikler olmuş, lüks ve israf ilerlemiştir. Tabii bu durum sipahinin masrafını artırdığından köylüsü ile ilişkilerinde de sıkıntılar ortaya çıkarmıştır. Mahkeme kayıtları ve divana yapılan şikayetler bize köylü-sipahi arasındaki temel anlaşmazlık noktalarının vergi toplanması, toprak devri ve işlenmesi meselelerinde yaşandığını göstermektedir.⁶⁶ Bu problemin çözümü için sık sık mahalline emir ve fermanlar gönderilmekte adaletnameler yayınlanmaktadır.⁶⁷

Sipahiler kanunla kendilerine verilen üç yıl üst üste ekilmeyen toprakları başkasına devretme imtiyazına sıklıkla başvurmak isterlerdi. Bunu toprak devri sırasında aldıkları tapu resmi adlı vergiyi almak için yaparlardı. Bu konu en önemli çatışma konularından biridir. Bu konudaki şikayetler merkeze ulaştığında tımarlı sipahilerin seçimine dikkat edilmesi emredilmişti.⁶⁸

Kısaca sipahilerle köylüler vergi miktarları, vergilerin toplanma tarzı, toprak tasarrufu, tapu ve tapu transferleri konularında ihtilaf ediyorlardı. Anlaşılan sipahiler kendi hassa çayır, bağ ve çiftlikleri için köylüden daha fazla emek hizmeti sağlamaya ve kanundışı tapu transferleri yoluyla fazla gelir sızdırmaya çalışıyor, buna karşılık köylüler de daha az vergi ödemek ve sipahi yararına daha az çalışmak için ellerinden geleni yapıyorlardı.⁶⁹

Terekelerde hiçbir zaman hububat ekimi yapılan yerler mirasa konu olmamıştır. Bununla birlikte raiyyet tarlasını ferağ yoluyla başkasına devredebilir.⁷⁰

⁶⁵ İnalçık, *Devlet-i Âliyye (Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I)*, 321-323; Aköz, *Sürü Peşinde Saban İzinde (Osmanlı Devletinde Konargöçerler ve Köylüler)*, 244.

⁶⁶ Emecen, *Osmanlılarda Yerleşik Hayat Şehirliler ve Köylüler*, 96. Aköz, *Sürü Peşinde Saban İzinde (Osmanlı Devletinde Konargöçerler ve Köylüler)*, 244.

⁶⁷ Örnek bir ferman için bkz. Ek: 1 Zeamet ve Tımarların kullanımı ve gerekleri hakkında Osmanlı Arşivi (BOA), *CT*, 591.

⁶⁸ Mesela 8 Cemaziyelevvel 981 tarihli emirde bazı tımarlıların tımarını satıp akça kuvvetiyle zaman geçmeden yeni tımarlar aldıkları görülmüş. Bunun üzerine Dersaadet, usulsüz davranışlarda bulunmayacak tımarlılara öncelik verilmesini istemekteydi. Osmanlı Arşivi (BOA), *Mühimme Defterleri*, No. 23, 80/161.

⁶⁹ İnalçık, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, 1/111; Emecen, *Osmanlılarda Yerleşik Hayat Şehirliler ve Köylüler*, 96.

⁷⁰ Şerhiye sicillerinde çok sayıda tımar ferağına rastlamak mümkündür. Misal olarak Davut Paşa Mahkemesi 1 numaralı sicilde geçen "Ali Ağa'nın tasarruf ettiği tımar hissesini Ömer Ağa'ya ferağ ettiği" kaydı verebiliriz. Mezkur sicilin kaydına www.kadiscilleri.org sitesinden ulaşılabilir: Vilâyet-i Rumeli'de Gelibolu ve Paşa ve Çirmen sancaklarında Emiri? ve gayri nâhiyelerde Bolu nâm ve gayrıdan üç bin iki yüz yetmiş dört akçe tımar hissesine bâ-berât-i

Ferağ ancak sipahinin izni ile olabilir. Bu ferağ ihtiyar bir köylü için kendi oğullarına toprağı devretme şekline de bürünebilir. Bu ferağ işlemi kadı siciline kaydedilir ve köylü tapu resmine karşılık alandan para alır. Sipahi de kanunda olmasa da verdiği izin mukabili bir miktar para talep ederdi. Bu sebeple sipahi köylünün toprağını elinden almak için genel bir eğilim içindedir. Çünkü o toprağı yeni bir kişinin tasarrufuna verirken ondan tapu resmi alabilecekti.

Sipahiler tarafından yapılan ve köylüyü rencide eden bir başka uygulama da kanunun yasakladığı eski bir angaryayı veya mahalli vergiyi eski adet diye yeniden canlandırmaya çalışması idi. Sipahiler fazladan talep ettikleri angaryaları fetihten önceki dönemde uygulanan eski vergi sistemleri ile açıklamaya çalışarak taleplerine meşruiyet kazandırmaya çalışıyordu. Bu durumda çoğu zaman Osmanlı yönetiminin eski vergileri kaldırıp nakde çevirdiğini söylemek anlamsız hale geliyordu, çünkü bu angaryalar kısa sürede sipahiler tarafından geri getiriliyordu.⁷¹

Köylü için bir diğer olumsuzluk da çifte vergilendirme idi. Yıl içinde sipahi değiştiğinde yeni sipahi eski sipahiye ödenen vergi ve emek hizmetlerinin yeniden kendisine de ödenmesini istiyordu.⁷² Bu gibi yolsuzlukların önüne geçilmesi için hangi verginin yıl içinde tam olarak hangi tarihte toplanacağını belirlemek yoluna gidildi.⁷³ Ancak uygulamada aksaklıklar daha XV. yüzyıldan beri sürmekteydi. Gerçekten XV. yüzyılda bile sipahilerle beylerin ayrıcalıklarını kötüye kullandığını düşündüren çok sayıda düzenleyici ferman vardır.⁷⁴

şerif-i âlî-şân mutasarrıf olduğu eş-Şeyh Abdulkadir Efendi b. eş-Şeyh Ahmed ve Ahmed Efendi b. İsmail ve es-Seyyid Halil Efendi b. el-Hâc Ahmed ve Ahmed Ağa b. Süleyman ve Mehmed Ağa b. Hasan ve Ali Ağa b. Mustafa nâm kimesneler ihbârlarıyla zâhir olan mahmiye-i İslâmbol'da Koca Mustafa Paşa kurbünde Bâzergân mahallesinde sâkin Ali Ağa b. Ahmed nâm kimesne Davudpaşa Mahkemesi'nde meclis-i şer'-i hatîrde Ömer Ağa b. Mehmed nâm kimesne mahzarında ber-vech-i muharrer mutasarrıf olduğum timar-ı mezkûr hissemi bundan akdem kendi hüsn-i rızâ ve ihtiyârıyla mezbûr Ömer Ağa'ya ferâğ ve kasr-ı yed edip yedimde olan atik berâtı mezbûr Ömer Ağa'ya teslim ol dahi ber-minvâl-i muharrer tesellüm ve kabûl eyledi deyü eylediği takrîrini mezbûr Ömer Ağa dahi tasdik ve yedine müceddeden berât-ı şerif-i âlî-şân i'tâ ve ihsân olunmak istid'asında olduğu bi'l-iltimâs huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu. Bâkî emr hazret-i men-lehü'l-emrindir. Fi'l-yevmi't-tâsi' aşer min-Muharremi'l-harâm li-sene seb'a ve tis'in ve mi'e ve elf. *Davud Paşa Mahkemesi* 1 Numaralı Sicil (H.1196-1197 / M.1782-1783), (İstanbul: Kültür AŞ., 2019), 79 / 532. Erişim adresi: www.kadisiçilleri.org

⁷¹Halil İnalçık, "Köy Köylü ve İmparatorluk" *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi*, M. Ü. Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, (21-25 Ağustos 1989), 312; a.mlf., *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, 1/112; Aköz, *Sürü Peşinde Saban İzinde (Osmanlı Devletinde Konargöçerler ve Köylüler)*, 246.

⁷²Mesela Karaman Kanunnamesinde bu durum açıkça men edilmiştir. Bir sipahi kable'l-vakt raiyyetinden resim alsa amma hâsil sonra gelen sipahiye müteveccih olsa sonrağı sipahiden talep idüp asla raiyyetden talep itmeye bkz. (BOA), TD., 387: 4-5'den naklen Aköz, *Sürü Peşinde Saban İzinde (Osmanlı Devletinde Konargöçerler ve Köylüler)*, 247.

⁷³Örnek bir liste için bkz. Osmanlı Arşivi (BOA), CT., 1889/1.

⁷⁴Osmanlı Arşivi (BOA), CT.,591. Ek: 2 Ze'âmet ve timarların kullanımı ve gerekleri hakkında.

Bu kanunsuzlukların temel nedenlerinden biri sipahilerin eski feodal ayrıcalıklarını sürdürme gayretidir. Bidat olarak adlandırılan kadimi ihyaya yapılan kuvvetli vurguyu kendi lehlerine kullanmaya çalışarak kaldırılmış bir yükümlülüğü yeniden canlandırma durumu bu gayrete kaynaklık etmekteydi. Gerek Adaletnâmelerde gerekse emir ve fermanlarda bu durum şiddetle yasaklanmaktaydı.

Köylüler ise en çok yasa dışı para cezalarından ve yeni vergiler icat edilmesinden ve aynî alınması gereken öşrü sipahinin nakde çevirerek tahsil etme çabasından yakınmışlardır.⁷⁵

Bunlardan başka sipahinin defterde vergi yazılmayan otlak ve çayırlardan vergi almaya kalkışmasıdır. Bu otlak ve çayırlar köylü tarafından tarıma açılarak gelire konu olsalar da durum böyledir. Ancak yeni bir tahrir buraları vergiye konu haline getirebilecekken sipahinin gelire konu yerleri vergilendirmesi kanuna aykırıdır. Özetle sipahinin köylüyü koruma ödevi yanında onu köylü ile çatışma haline koyan birçok çatışma alanı vardır.⁷⁶

Daha da ötesi XVI. yüzyıl sonu ve XVII. yüzyıl başından itibaren sipahilerin ve diğer güçlü kişilerin mevcut koşullardan yararlanıp reyanın çiftliğine, otlığına ve ormanına el koyduğu da bir vakıdır. Askeri sınıfın kanunsuz soğunları yüzünden fakir düşen reaya sonunda mecburen tefecilere borçlanmakta,⁷⁷ yüksek faizle aldığı borçları ödeyemediğinde ise ücretsiz olarak tefecinin hizmetine girmektedir. Osmanlı Devleti ise bu konuda tamamen köylünün yanında yer almış bu şekilde mülk sahibi olunmasını yasaklamıştır, kadıları da bu şekilde mülk edinimlerini onaylayacak hüccetler hazırlamaktan men etmiştir.⁷⁸

Bütün bu ifadelerden sonra bir noktaya da dikkat çekmek gerekirse köylü ile o köyün vergilerini geçimi için toplayan sipahi arasındaki ilişkiler bugün bir mesele varlığında kadıya ve hükümet merkezine ulaşan şikâyetlerden çıkarılmaktadır. Belki de bunun için aralarındaki ilişki telaffuz edildiğinde hep mücadele ağırlıklı noktalar dikkatimize çarpmaktadır. Gerçek hayattaysa bu iki toplumsal sınıfın her daim bir mücadele içinde olup-olmadığı konusu ise uzun bir araştırmanın konusu olmalıdır.

2. 2. Köylünün Angaryalara Tepkileri

⁷⁵ İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğunda Klasik Çağ 1300-1600*, 116.

⁷⁶ Aköz, *Sürü Peşinde Saban İzinde (Osmanlı Devletinde Konargöçerler ve Köylüler)*, 247.

⁷⁷ Osmanlı Arşivi (BOA), *İE.*, *DH.*, 499. Mesela sipahi Mehmet b. Hüsrev ihtiyaç sahiplerine onu on yediden ve onu on sekizden borç vermektedir. %70-80'lik oran gerçekten fâhiş bir rakamdır.

⁷⁸ Gilles Veinstein, *Çiftlik Tartışması Üzerine" Osmanlıda Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Çağlar Keyder vd. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009), 42.

Köylü ile sipahinin en önemli çatışma konuları sipahinin köylünün emeğini sömürmeye çalışması, kendi toprağında reayayı daha fazla çalışmaya zorlaması, hayvanı ve arabası ile daha çok taşıma angaryaları yüklemesidir. Ancak bu tür haksızlıklara karşı köylünün her zaman kadı mahkemesine ve hatta hükümet merkezine şikâyet hakkı vardı. Zaten devletin de istediği buydu. Bu konuda sultanın çıkardığı kanunnameler her iki tarafın yükümlülüklerini belirlemek suretiyle çatışmayı yumuşatmayı amaçlamakta, kadı mahkemeleri bu hükümlerin hayata geçirilmesini sağlamaya çalışmaktaydı. Ancak 1590'lardan sonra bu mekanizma yarar sağlamaktan çıktı. Gerçekten mahkeme her zaman köylü için bir çözüm kapısı olmuyordu.⁷⁹ Mesela sipahi Kaplan Ahmet insan katletmesine, halka türlü türlü zararlar vermesine rağmen mahkemeye bir türlü gelmiyordu. Devlet buna çözüm olarak tutulup Kıbrıs'a sürgün edilmesine karar vermişti.⁸⁰

Köylünün toprağın sadece kiracısı olması, yani toprağı terk etmekle kaybının ağır olmaması onu bu davranışa sıkça itmiştir. Özellikle Osmanlı ordusunun güzergâhı haline gelen bölgelerde Avarız'dan bıkan köylü toprağı terk etmeyi tercih ediyordu. Gerçekten sefer güzergâhındaki köylünün ağır vergi yükünden kurtulmasının tek çaresi köyünü bırakıp dağılması olmuştur. Miri toprak rejiminde köylü toprağın sahibi olmadığından firar etmek kolaydı. Başka yerde köy kurup yerleşmedilerse onlar haric-ed-defter (defter kayıtları harici reaya) olurlar ve başıboş gezerek ırgatlık yaparlardı. Bu tür göçler göç eden kişinin 15 yıllık bir ikametden sonra yeni köyünün vergi kayıtlarına geçirilmesi ile meşruluk kazanıyordu.

Fakat bu kuralın da istisnaları vardı. Mesela Rum vilayetine bağlı Yeni-il bölgesi kanunnamesinden anlaşıldığına göre Osmanlı yönetimi kişisel vergilerini verdikleri sürece cabaların⁸¹ bir yerden başka bir yere gitmesine ses çıkarmamaklardı. Anlaşılan devlet için tespit edilebilir ve ulaşılabilir olmanın yanında toplanacak vergiler de önem arz etmektedir.⁸² İşte bu sebeple devlet göçebelerin iskan edilme suretiyle köylüleştirilmelerinin sağlamasını ve bu sayede merkezi otorite için çok daha kârlı ve problemsiz hale gelmelerini arzuluyordu.

⁷⁹ Aköz, *Sürü Peşinde Saban İzinde (Osmanlı Devletinde Konargöçerler ve Köylüler)*, 247-248.

⁸⁰ Kaplan Ahmet'in Sürgünü Osmanlı Arşivi (BOA), *Mühimme Defterleri*, No. 23, 274/579; Mustafa'nın Sürgünü Osmanlı Arşivi (BOA), *Mühimme Defterleri*, No. 23, 274/580.

⁸¹ Resm-i bennak vergisinin ödeme koşulu evliliğdir. Evlenen erkek vergi mükellefi olur. Bennak, yarım çiftten (nim-çift) az toprağı sahip olan köylüdür. Eğer yarım çiftten az toprak kullanılıyorsa ekinli bennak, hiç toprağı yoksa caba bennak, ismini alırdı. Kısacası, Osmanlılarda evli aile reislerinden alınan şahıs vergisidir. [Feridun Emecen](#), "Bennak", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/458-459; Becermen, *Klasik Dönem Osmanlı Vergi Türleri ve Vergi Sistemi*, 34-36.

⁸² İslâmoğlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*, 221.

Bu çerçevede göçerler ile köylülerin ödemesi gereken vergilere baktığımızda bu tercihin devlet için önemi daha net ortaya konulmuş olur. Şöyle ki göçebeler köylülerin ödemesi gereken birçok vergi türünden muaf idiler. Köylü ise talep edilen vergiyi vermek durumdadır. Göçebeye aşırı yüklenildiğinde devlete karşı isyan çıkarma olasılığı doğmaktadır. Bu sebeple göçebenin itaati onun vergi ödemesinden daha önemlidir. Devlet, itaati karşılığında göçebeyi birçok yükümlülükten muaf tutmuştur. Bu muafiyetin getirdiği yükten kurtulmak için de göçebeyi yerleştirme politikasını hassasiyetle takip etmiştir. Ancak göçebeler yerleşmenin getireceği ek yükümlülükler dolayısıyla mümkün olduğu kadar yerleşmeye karşı tepkiliydiler.

Göçebelerin temel iktisadi faaliyeti çobanlık idi. Hayatlarının çoğunu sürülerinin peşinde dolaşmakla geçiren bu gurubun en önemli ihtiyacı da tabii ki geniş otlaklar idi. Ancak XVI. yüzyılda nüfusun artmasına paralel olarak otlakların ekili alanlar haline getirilme ihtiyacı doğmuştur. Bu durum, ekili alanlarda üretim yapan köylüler ile o bölgeleri otlak olarak kullanma ihtiyacında olan göçebeleri karşı karşıya getiriyordu. Bu mücadelenin sonucunu ise devletin göçebeler karşısındaki tutumu belirliyordu.⁸³

Göçebeler ile mücadelede yıpranan ve toprağını terk eden bu kaçgun köylüler ve göçebeler içinde muhakkak eşkıyalığa sapanlar da olurdu. Devleti en çok kaygılandıran bu köylünün dağılması olayı adaletnâmelerin yayınlanmasının da en önemli nedenidir.⁸⁴

Boşalan toprağı ise göçebeler yaylak ediniyordu. Göçebeler koyun beslerler, besledikleri koyunlardan alınan vergiler tespit edilir ve sipahilere tahsis edilirdi. Bu vergiyi ödemekle göçebe ferdi değil cemaati sorumlu tutulurdu. Göçebe olduklarından çift resmi, bennak ve caba ödemekten muafıdır. Tahrir defterlerinde yerleşiklerin oturdukları yere göre kaydedilmesine mukabil göçebeler cemaatlerine göre kaydedildiler.

Göçebelerden alınan vergilerin gelirleri onların yararına değil, yerleşik timarlı sipahilere, vilayet yöneticilerine ve şehzade haslarına kullanıldı. Mesela Karaman'da yaşayan göçebe cemaatlerinin vergileri ili yöneten Osmanlı şehzadesi adına toplanıyordu. Bu tür “şehzade has”ı olan yerlerde ise sipahilerin müdahalesinden söz etmek mümkün değildi.⁸⁵ Buna karşılık sipahiler de köylüyü geri getirip toprağı tekrar üretime açma çabasına girdiler. Devlet ise bir bölgeden

⁸³ İslamoğlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*, 226-227.

⁸⁴ İnalçık, *Devlet-i Âliyye (Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I)*, 329.

⁸⁵ Rudi Paul Lindner, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, çev. Müfit Günay (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2000), 94, 118-119, 158.

diğerine naklinde vergisini alabildiği göçebelere ordu için deve ve at yetiştiriciliği ve taşımacılık başta olmak üzere çeşitli işlerde kullanmayı tercih ediyordu.⁸⁶

Ancak devletin göçebelere karşı izlediği vergi politikası mesela koyun vergisi marjinal sermayeli göçebelere yerleşik düzene geçmeye itti. Onları yerleşikliğe iten bir başka sebep de cezalardı. Osmanlı Devleti'nde kırsal toplulukların denetimi göçebelere iskânı yönünde çabalarla başladı. Devlet göçebelere yerleşik çiftçilere dönüştürebildiği ölçüde denetim altına aldı. Toprak tasarrufunu düzenleyen timar sistemiyle yargı sistemi arasında zamanla oluşan rekabet köylünün katı bir otorite yapısı içinde sıkışıp kalmadan şikâyetini dile getirebileceği alternatif bir kanala sahip olmasını sağladı. Bu kanalın işletilmesi devletin de istediği bir şeydi. Bu sayede hem kırsal topluluklar farklı kanallardan denetlenebiliyor, hem de köylüye sıkıntı yaşadığında bir alternatif sunularak problemini çözmek için farklı ittifaklar yerine devlet kapısına yönelmesi sağlanmış oluyordu.⁸⁷ Fakat bu alternatif yolun her zaman istenen neticeyi vermediği anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devletinde tarım kesiminde hâkim üretici tipi köylü idi. Üretim sürecine mevcut verimi tehlikeye atabileceğinden endişe edilerek üretim sürecinde köklü değişiklikler yapılmasından yüzyıllarca uzak duruldu. XIX. yüzyıl başlarına kadar bu genel çerçeve çok da bozulmadı. Ancak Tanzimatla birlikte serbest ticaret anlaşmalarının getirdiği hükümler, üretimin artırılmasının çeşitlendirilmesinin ve modernleşmenin önünü açtı.⁸⁸ fakat

Tanzimat Fermanının ilanı ile yapılan yeniliklerin tatbiki bir takım isyanlara da sebep oldu. Bulgar köylülerin isyanı bunlara örnek verilebilir. Çünkü bölgede sipahilerin varisleri olan derebeyiler ve mahalli ayanlar XVIII. yüzyıldan itibaren devlet arazilerinin sahibi olmuşlardı. Mali sıkıntı içindeki hazineye nakit para ödeyerek derebeyliklerini ilan eden bu derebeyleri daha önce sipahinin topladığı vergileri toplamaya ve köylünün sipahiye olan angarya hizmetlerini kendilerine talep etmeye devam ettiler. Artık köylü devletten çok derebeyine borçlanmıştı. Tanzimat angaryayı kaldırınca köylü bu hizmetlerde bulunmayı reddetti. Çözümün devlet kapısında arandığı bu ihtilafta devlet her iki tarafı da gönüllemeyi tercih etti zira ikisine de ihtiyacı vardı. Sonuçta da hizmetleri

⁸⁶ Aköz, *Sürü Peşinde Saban İzinde (Osmanlı Devletinde Konargöçerler ve Köylüler)*, 249.

⁸⁷ Karen Barkey, *Eşkıyalar ve Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, çev. Zeynep Altok (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011), 242.

⁸⁸ Yasin Taş, *Osmanlı Döneminde Urfa'da Sosyal Hayat (Mahkeme Kayıtlarına Göre 1850-1900)*, (İstanbul: Hiper Yayın, 2019), 313.

derebeylerine zarar vermeyecek yani bir takım ilave tazminatların köylü mükellefiyetlerine ilavesiyle feshetti.⁸⁹

Sonuç

Sipahi; kısaca Osmanlı Devleti'nin hem askeri gücü hem vergi tahsildarı hem başka birçok memurun görevini yapan en önemli ve belki de bir başka bakış açısıyla en alt düzey ama temel düzey memuru, Osmanlı Devletindeki adıyla askeri sınıfın en alt basamağındaki üyesidir. Osmanlı dönemindeki adıyla reaya olarak bildiğimiz köylü ise ülkenin üreten, vergi veren ve tabii ki yönetilen sınıfıdır.

Askeri ve sivil yükümlülüklerin Osmanlı sipahisine yeterince zaman bırakmaması bir yana tımarlıların çoğu tarımsal faaliyetler sırasında topraklarından uzakta bulunan askerlerden meydana gelmekteydi. Bu sebeple sipahiler kendilerine tevdi edilen hassa kaynaklarının işletilmesiyle pek uğraşmıyor ve çoğu zaman bunları mukataaya verebiliyorlardı. Yine aynı sebeple reaya tımar tasarruf edenlere karşı bir kısım angarya hizmetlerle yükümlü idi. Ancak bu angarya günleri satın alınabilirdi. Tımar sahibinin angaryalar yoluyla kullanması gereken araziye köylüye işletirmesinden daha yaygın olanı, sipahinin rezervin tasarruf hakkını aldığı tapu resmi karşılığında tamamen köylüye bırakmasıydı. Bu durum ise Sipahi ile köylü arasında bir ortaklık yolunu açıyordu.

Toprağı işletmek maksadıyla sipahiden işletim hakkını alan köylü artık toprağı sahiplenmeye başlamıştır. Bunun üzerine çoğu zaman köylüler kendilerine ait olduğu gerekçesiyle bu toprakları yönetimden habersiz ekip-biçme eğiliminde olmuştur. Ayrıca sipahinin idaresinde olan boş topraklar, sözleşmeyle ve peşin ödenen bir kira “tapu resmi” ile talep eden köylünün tasarrufuna verilmiştir. Bunun karşılığında köylü, toprağı sürekli olarak işlemeyi ve zorunlu olan vergileri ödemeyi üstlenmiştir. Bu vesileyle köylü devlete ve sipahiye karşı var olan yükümlülüğünü yerine getirmiş oluyordu.

Çalışmaya nihayet verilirken bir makale sınırlarını çok aşmamak için tarafların birbirlerine karşı yükümlülükleri, bunları yerine getirme şekilleri ve yerine getirirken yaşadıkları çatışmaların ele alındığı bu çalışmanın devletin bu çatışmada nasıl bir rol üstlendiği ya da daha farklı bir ifadeyle nasıl hakemlik yaptığı veya kendisi için her ikisi de vazgeçilmez olan bu iki gurup arasındaki mücadeleyi kendi menfaatlerini dikkate alarak nasıl çözüme kavuşturmaya uğraştığı şeklindeki yeni bir çalışma ile devam ettirilmesinin planlandığı ifade edilebilir.

⁸⁹ İnalçık, *Osmanlı Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, 2/994.

Kaynakça

I- Arşiv Vesikaları

Başkanlık Osmnalı Arşivi

Cevdet Tasnifi Tımar Nr. 66, 591, 1889/1.

İbn 'ül Emin Tasnifi Dahiliye Nr. 499, 2618

Mühimme Defterleri Nr. 23 hk. 161, 466, 529, 542, 579, 580, 589, 769.

II- Yayınlanmış Vesikalar

Başkanlık Osmanlı Arşivi, Tahrir Defterleri, 387: 4-5.

Davud Paşa Mahkemesi, 1 Numaralı Sicil (H.1196-1197 / M.1782-1783).

İstanbul: Kültür AŞ., 2019. Erişim adresi: www.kadisticilleri.org

Eyüb Mahkemesi 90 Numaralı Sicil (H. 1090-1091 / M. 1679-1680).

İstanbul: İSAM Yayıncılık, 2011. Erişim adresi: www.kadisticilleri.org

Rumeli Sadâreti Mahkemesi 106 Numaralı Sicil (H. 1067 – 1069 / M. 1956 – 1958). İstanbul: Kültür AŞ., 2019. Erişim adresi: www.kadisticilleri.org

Üsküdar Mahkemesi 396 Numaralı Sicil (H. 1150 – 1151 / M. 1737 – 1738).

İstanbul: Kültür AŞ., 2019. Erişim adresi: www.kadisticilleri.org

III- Araştırma ve İncelemeler

Afyoncu, Erhan. "Sipahi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37 / 256-258.

İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Aköz, Alaattin. *Sürü Peşinde Saban İzinde (Osmanlı Devletinde Konargöçerler ve Köylüler)*. Konya: Palet Yayınları, 2014.

Barkan, Ömer Lütfi. "Feodal Düzen ve Osmanlı Tımarı". *Hacettepe Üniversitesi Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, Haziran 1973.

Barkey, Karen. *Eşkıyalar ve Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*. çev. Zeynep Altok. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.

Becermen, Cengiz. *Klasik Dönem Osmanlı Vergi Türleri ve Vergi Sistemi*. Ankara: Vergi Müfettişleri Derneği, 2008.

- Bloch, Marc. *Feodal Toplum*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Doğu-Batı Yayınları. 4. Baskı, 2005.
- Çakır, Baki. *Osmanlı Mukataa Sistemi XVI.- XVIII. Yüzyıl*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003.
- Çaylak, Adem. *Osmanlı'da "Yöneten-Yönetilen" İlişkisi: Başlıca Yaklaşımlar ve Şerif Mardin*. Kırıkkale: Kırıkkale Ü. Sos. Bil. Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Emecen, Feridun. "Bennâk". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 5/458-459. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Emecen, Feridun. "Cebelü". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 7/188-189. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Emecen, Feridun. "Çift Resmi". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 8/309-310. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Emecen, Feridun. *Osmanlılarda Yerleşik Hayat Şehirliler ve Köylüler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2000.
- Genç, Mehmet. "Mâlikâne". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 27/516-518. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Genç, Mehmet. "Osmanlılar". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 33/525-532. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Gündüz, Tufan. "Konar Göçer". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 26/161-163. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- İnalcık, Halil. "Adaletname". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 1/346-347. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- İnalcık, Halil. "Köy Köylü ve İmparatorluk" *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi*. İstanbul: M. Ü. Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, 21-25 Ağustos 1989.
- İnalcık, Halil. "Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü". *Belleten*. XXIII. (1959). 577-594.
- İnalcık, Halil. "Timar". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 41 / 168-173. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- İnalcık, Halil. *Devlet-i Âliyye (Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, Ekim 2009.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. çev. Ayşe Berktaş vd., 2 cilt. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600*. çev. Ruşen Sezer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*. Çev. Halil Berktaş. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000.

- İslamoğlu, Huricihan. *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*. haz. Ayşe Çavdar. İstanbul: İletişim Yayınları. 2. Baskı, 2010.
- Kallek, Cengiz. “Müd”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 31/457-459. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Kantaş, Mehmet Ziya. *Lübnan’da Lise Düzeyinde Okutulan Resmi Tarih Kitabında Türk Tarihi Algısı*. Ankara: Gece Akademi Yayıncılık, Eylül 2019.
- Kenanoğlu, M. Macit. “Vergi”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 42/52-58. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Köprülü, Mehmet Fuat. “Orta Zaman Türk-İslâm Feodalizmi”. *Belleten*. 5 / 29. (1943). 320-331.
- Lindner, Rudi Paul. *Ortaçağ Anadolu’sunda Göçebeler ve Osmanlılar*. çev. Müfit Günay. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2000.
- Özyüksel, Murat. *Feodalite ve Osmanlı Toplumunu*. 3. Baskı. İstanbul: Der Yayınları, 1997.
- Sahillioğlu, Halil. “Avârız”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 4/108-109. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Solak, İbrahim. *XVI. Asırda Maraş Kazası (1926-1963)*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2014.
- Tabakoğlu, Ahmet. “Öşür”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 34/100-103. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Taş, Yasin, *Osmanlı Döneminde Urfa’da Sosyal Hayat (Mahkeme Kayıtlarına Göre 1850-1900)*, İstanbul: Hiper Yayın, 2019.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi (Osmanlı Devleti’nin Kuruluşundan İstanbul’un Fethine Kadar)*. Ankara: TTK Yayınları, 1982.
- Ülgen, Pınar. “Ortaçağ Avrupasında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış”. *Mukaddime*. S.1. (2010). 1-17.
- Veinstein, Gilles. “Çiftlik Tartışması Üzerine” *Osmanlıda Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Eds. Çağlar Keyder-Faruk Tabak. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.

Ek: 1 Ahaliden sekizde bir öşür ve salâriye tahsil olunmasına dair ferman kaydı

Akzâ kuzâti’l-müslimîn evlâ vülâti’l-muvahhidîn ma’denü’l-fazl ve’l-yakîn hüccetü’l-hakkı ale’l-halk ecma’în vârisü ulûmi’l-enbiyâ’i ve’l-mürselîn el-muhtassu bi-mezâdi inâyeti’l-meliki’l-Mu’în mevlânâ Hâslar kadısı () –zîdet fezâ’iluhû- tevkî’-i refi’-i hümâyûn vâsıl olucak ma’lûm oldur ki mahmiye-i İstanbul’da vâki’ merhûm ve mağfûrun-leh Sultan Bayezid Hân –tâbe serâhû-

Câmi‘-i Şerîfi evkâfi‘ndan kazâ-i mezbûra tâbi‘ Alibey Çavuş nâm karyelerin bi‘l-fi‘l zâbiti olan dârende-i fermân-ı vâcibü‘l-iz‘ân kıdvetü‘l-emâsil ve‘l-akrân-zîde kadruhû- sütte-i sa‘âdetime arzuhâl edip zikr olunan karyeler toprağında ba‘zı çayır ve bostanı bozup ashâbı arpa ve buğday zer‘ etmeleriyle bu dahi hâsıl eyledikleri terekelerinden şer‘ ve kânûn üzere öşr ile sâlâriyelerin sekizde bir taleb eyledikde biz mukaddemâ bostan ve çayır iken mukâta‘a veregelmiş idik yine mukâta‘a veririz deyû öşürlerin vermekde bî-vech te‘allül edip mahsûl-i vakfa küllî gadr eylediklerin bildirip şer‘ ve kânûn üzere öşürlerin alıvermek bâbında emr-i şerîfim recâ eylediği ecilden buyurdum ki hükm-i şerîfimle vardıkda husûs-ı mezbûra tamâm hak ve adl üzere mukayyed olup göresiz arz olunduğu üzere ise vakf-ı merkûm toprağında zirâ‘at ve hırâset edenler her kim olursa olsunlar hâsıl eyledikleri terekelerinden şer‘ ve kânûn üzere öşr ile sâlâriyelerin sekizde bir hükm edip vakf için buna alıverip mukaddemâ mukâta‘a vergeldik hâlâ dahi mukâta‘a verip öşr vermeziz deyû te‘allül ve inâd ettirmeyip bir vechile husûl-i vakfa gadr olunmalı eylemeyesiz şer‘-i şerîfe ve kânûna ve emr-i hümâyûnuma muhâlif kimesneye iş ettirmeyesiz husûs-ı mezbûr için tekrâr emrim varmalı eylemeyesiz, şöyle bilesiz alâmet-i şerîfime i‘timâd kılarsız. Tahrîren fî evâhiri şehri Recebi sene ihdâ ve tis‘în ve elf.

Kaynak: www.kadisticilleri.org

Ek: 2 Ze‘âmet ve timarların kullanımı ve gerekleri hakkında

